

vojaštva, podpor itd. S tem je nedvomno imela pred očmi skrb, da ni prihajalo do morebitnih socialnih nemirov.

V poglavju o družbenih, narodnokulturnih in državnopravnih vprašanjih je predstavil stališča do "zedinjenja". Pri tem je bilo eno izmed bistvenih vprašanj iz kulturnega življenja, namreč vprašanje asimilacije in samobitnosti slovenskega naroda. Prav pri tem za narod bistvenem vprašanju pa so se kazale razlike med vodilnima političnima taboroma - katoliškim in liberalnim. Ugotavlja, da je slovenska Narodna vlada ves čas delovala tako, kot da zedinjenja še ne bo, medtem ko so se strankarski krogi v drugi polovici novembra 1918 odločali glede načina združitve oziroma pogojev zanjo. Bila pa so tudi povsem odkrita stališča proti "zedinjenju"; socialdemokrat Anton Štebi je opozarjal, da bo prišlo med Srbi, Hrvati in Slovenci do še srditejših narodnostnih bojev, kot so bili med Slovenci in Nemci.

Na koncu, v šestem poglavju pa predstavi Perovšek še vse druge izraze slovenskega osamosvajanja leta 1918. To so pravzaprav med najvidnejšimi izrazi slovenske narodnostne emancipacije in državne osamosvojitve, saj je šlo za začetke slovenizacije šolstva, uvajanje slovenščine v javno življenje, za novo upravo, za nov pravosodni sistem in imenovanje slovenskih sodnikov. To so bili pravi izrazi narodne emancipacije, izrazi 'osamosvojitve'.

Vsekakor je v mesecu dni delovanja Narodne vlade, ko je bila ta resnično dejavna na vseh področjih družbenega življenja z množico izdanih uredb in drugih zakonskih aktov pokazala, da je šlo za jasno zasnovano in izraženo politično voljo po osamosvojitvi. Perovšek iz vsega tega upravičeno sklepa in tudi dokaže, da slovenska državnost v letu 1918, pa čeprav le enomesečna in v okviru skupne države avstroogrskih Jugoslovanov, ni bila naključna, marveč je bila plod zavestne volje "da Slovenci postanejo in ostanejo svoboden, sodoben in drugim enakopraven narod". (str. 173)

Perovškova knjiga nam tako odslika prevratno dobo po prvi svetovni vojni na vseh področjih življenja in pomeni kamenček v mozaiku poznavanja slovenske novejšje zgodovine in državnosti slovenskega naroda. Je prva monografska študija o fenomenu slovenske državnosti, o njeni prvi etapi. Načeloma, čeprav vemo, da ni za zgodovinarje nikoli končne sodbe o nekem dogodku, dogajanju, zgodovinskem procesu, je s to Perovškovo knjigo v slovenskem zgodovinskem problematiku slovenske osamosvojitve in izraza državnosti obdelana.

Iz zbranega popisa virov literature pa je mogoče spoznati dejansko vse, kar je bilo o Državi SHS do sedaj napisanega in kar je Perovšek študioso natančno 'zedinil' v svoji študiji. Iz knjige o prvi slovenski državnopravni osamosvojitvi dr. Jurija Perovška pa lahko spoznamo enega ključnih zgodovinskih fenomenov za slovenski narod v tem stoletju.

Zdenko Čepič

Jurij Perovšek, ki ga na teh straneh vsekakor ni treba posebej predstavljati, je pripravil zelo uporaben priročnik za vse raziskovalce in ljubitelje slovenske politike v prvem desetletju prve jugoslovanske države. To je bil čas, ko je vključitev pretežnega dela slovenskega ozemlja v nacionalno državo (tudi Slovencev) slovensko politiko bistveno osvobodila nemškega nacionalističnega pritiska, jo tako sprostila za druge pomembne idejne, upravne, socialne in gospodarske vidike, ter je hkrati zadnji čas dokaj svobodne parlamentarne demokracije - to je najprimernejše okolje za svobodno oblikovanje različnih političnih programov - vse do naših devetdesetih let. Zbrani in izbrani politični programi predstavljajo takratno politiko v njenem temeljnem segmentu. Politični program, ki ga navadno sprejme najpomembnejši strankarski organ, to je njen kongres, je razmeroma splošna politična usmeritev, od katere stranka oziroma njeno najožje vodstvo, njeni izvršni organi in njeni parlamentarni predstavniki ne bi smeli odstopati. Ne bi smeli žal še ne pomeni, da tudi dejansko ne odstopajo. Ker je politika umetnost možnega, se politiki pač prilagajajo vsakokratnim položajem in včasih je treba narediti tudi korak nazaj, da bi potem lažje skočili dva koraka naprej v uresničevanju tega programa. To pa ni nujno, da bi vrednotam tega programa dosti škodilo. Temeljna politična usmeritev, zapisana v programu, ostaja tisti segment politike, po katerem v primerjavi z doseženim lahko na nek način 'merimo' uspešnost določene politične stranke oziroma skupine. Zato je ta zbirka političnih programov prepotrebno pomagalo, da bi se lažje znašli v labirintu političnih interesov in razhajanj tistega časa in da bi se - v marsičem podobnemu današnjemu času - lažje primerjali s svojo lastno preteklostjo.

V tem zvezku zbirke zgodovinskih virov najdemo 48 programskih dokumentov različnih političnih organizacij. Izbor je nedvomno avtorsko delo enega najboljših poznavalcev slovenske politike v tem času. Prvič, ker je na enem mestu zbral najbolj reprezentativne, najbolj široko zastavljene programe takrat najpomembnejših političnih organizacij v slovenskem delu Kraljevine SHS. Drugič pa zato, ker je to izbor iz nepregledne množice programskih tekstov najrazličnejših tudi neformalnih skupin, ki so imele kakršnekoli samostojne politične ambicije in hkrati izbor iz množice različnih programskih tekstov ene in iste politične skupine, ki je, če ne drugače, vsaj ob vsakih volitvah med ljudi širila tudi kratkoročnejša in konkretnjša programska besedila. Publikacija, ki jih v tej zbirki izdaja Arhivsko društvo Slovenije, žal ne bi prenesla širšega izbora. Podrobnejša obdelava je verjetno bolj primerna za monografsko obdelavo določene politične stranke ali pa za izbor programskih besedil, omejen na ožje politično vprašanje, ki ga v vsakem programskem tekstu lahko izločimo. Tistim maloštevilnim zgodovinarjem, ki se pečamo s tem obdobjem, pač ostaja še veliko dela. Perovškov izbor se omejuje predvsem na splošne programe, ki so upoštevali strankarsko opredelitev do ideoloških, državnoupravnih, socialnogospodarskih in narodnokulturnih vprašanj, posebej pa je pozoren na opredelitve do ustavnopravne državne ureditve.

Perovšek je 48 programov smiselno razdelil na štiri skupine. Prva predstavlja politične programe strank, ki so izhajale iz liberalne politične tradicije na Slovenskem. Tudi časovno prvi program je z združitvenega kongresa Narodno napredne stranke iz Kranjske in Narodne stranke iz Štajerske v vseslovensko Jugoslovansko demokratsko stranko (JDS) junija 1918. Sledi program iste stranke ob združitvi s sorodnimi strankami iz južnejših jugoslovanskih pokrajin v stranko istega imena

maja 1919. Programska besedila istega političnega subjekta sledijo še v dokumentih št. 4 in 9. Vmes so razporejeni po časovnem zaporedju nastanka še programski dokumenti drugih dveh liberalnih strank v dvajsetih letih, Samostojne kmetijske stranke in Narodno socialistične stranke. Nenavadno velika pozornost je posvečena liberalnim strankarskim poskusom v precej drugačnem novo priključenem Prekmurju: kar štirje dokumenti. Perovšek je v izbor pritegnil še program gibanja, ki ni bilo politična stranka, to je ORJUNA; ta predstavlja primer ekstremnega jugoslovanskega nacionalizma. Na koncu sta predstavljeni še nova programska usmeritev staroliberalcev po ločitvi od JDS leta 1923 z oživiljenim imenom Narodno napredna stranka ter bolj deklaracija kot program ob združitvi in torej samoukinitvi Narodno socialistične stranke s Samostojno demokratsko stranko, naslednico JDS, februarja 1928. Prva skupina predstavlja skupno 13 dokumentov.

Skupino programov, ki izhajajo iz katoliškega gibanja, tudi začenjata kronološko prva programa krščanskosocialnega delavstva iz novembra 1918 in februarja 1919. Šele za tem sledi prvi program glavnega političnega predstavnika v dvajsetih letih še enotnega katoliškega gibanja, to je Slovenske ljudske stranke (SLS). Delno spremenjen program SLS predstavljata še dva dokumenta iz leta 1921 (po izsiljenem sprejetju vidovdanske ustave) in iz leta 1923 (prve parlamentarne volitve po ustavi). Tudi v tej skupini je posvečeno veliko prostora nekakšni podružnici SLS v Prekmurju, Kmečki zvezi za Prekmurje, ki je zastopana s štirimi dokumenti. Katoliško skupino predstavlja skupno 9 programov.

Tretjo skupino dokumentov je avtor naslovil kot Socialistični tabor, kar se meni osebno zdi nekoliko sporno. Poznamo namreč določene oblike socializma tudi pri liberalcih (narodni socializem) in katoličanih (krščanski socializem). Hkrati pa pridevnik socialistični (-a) v tistem času označuje razliko od komunistični (-a), katerih predstavniki so si politično zelo nasprotovali. V tej skupini so seveda predstavljeni tudi dokumenti te zadnje, komunistične politične usmeritve. Zato bi bilo po mojem mnenju bolj smiselno uporabljati termin marksistična politična skupina. Edino marksizem je vse te legalne in tajne stranke, organizacije in neformalne skupine družil. 11 dokumentov te politične usmeritve je časovno osredotočenih na prva leta nove države, ki so, tako kot pri vseh političnih skupinah, ključna za oblikovanje dolgoročnejših političnih programov. Ti programi hkrati z odnosom do nove države razčiščujejo tudi odnos do velike ločitve v marksističnem delavskem gibanju na socialiste in komuniste.

Največ dokumentov, skupno 15, nam predstavlja četrta '*Skupina iz tradicionalnih političnih taborov izdvojenih in drugih političnih strank in združenj*'. Tu najdemo programe različnih organizacij Nemcev na Slovenskem, različnih organizacijskih oblik avtonomistov pod vodstvom Albina Prepeluha in Dragotina Lončarja, strankarskih poskusov Antona Novačana, program Narodne ljudske stranke Ivana Šušteršiča, slovenske podružnice srbske Narodne radikalne stranke in prej kot ne protislovenske Neodvisne prekmurske stranke.

Avtor te zbirke zgodovinskih virov se je pri izdaji potrudil z obsežno spremno študijo o izdanih političnih programih. V njej povzema odnos posameznih strank in skupin do glavnih političnih vprašanj tistega časa. Pri vseh teh povzetkih izstopa dejansko takrat najbolj aktualno in pereče vprašanje državne ureditve, ki je politične subjekte ne glede na svoje ideološko poreklo (liberalizem, katolicizem,

marksizem) ločeval samo na dva nasprotna tabora. V tem političnem kontekstu pa se je v spremni študiji Perovšek še posebej posvetil odnosu do narodnega vprašanja v tem desetletju, ki je opredelitev za centralistično ali federalistično državno ureditev v največji meri pogojeval. Z današnjega vidika mogoče pogrešamo večjo pozornost avtorja za odnos strank do parlamentarne demokracije. Dokumenti so opremljeni z obsežnimi in pogostimi pojasnjevalnimi opombami, največkrat zelo koristnimi, na trenutke pa tudi že kar odvečnimi. Npr. na strani 32, ko pri dveh resolucijah JDS v opombah 2, 4 in 5 pojasnjuje, da se besedilo, ki se obrača na vlado, nanaša na vlado Kraljevine SHS (vse druge vlade so bile Deželne vlade, pozneje Pokrajinske uprave), da gre pri poverjeništvu za uk in bogočastje za to poverjeništvu pri Deželni vladi za Slovenijo (drugje ga vendar ni bilo) in da je pri vzgoji mladine v jugoslovanskem državnem duhu mišljen jugoslovanski unitaristični narodni in državni duh. Zelo domiselno spremlja vsako od štirih skupin programov grafična ponazoritev strankarskega razvoja z njihovimi ločevanji, združevanji in preimenovanji, kar precej zapleteno strankarsko strukturo lepo pomenstavi. Vizualno podobo zbirke bogati tudi skromno število fotografij glavnih strankarskih protagonistov, žal je bilo prostora samo za dva iz vsake skupine. Zelo koristen in priročen dodatek k zbirki pa so kratke *'Biografije načelnikov ali članov najožjih vodstev političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v letih 1918-1929 (po abecednem vrstnem redu)'*, kjer najdemo 43 kratkih življenjepisov najpomembnejših slovenskih politikov tistega časa. Zbirko zaključuje povzetek v angleščini.

'Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS (1918-1929)' po izboru ter v izčrpni in natančni redakciji Jurija Perovška so zelo koristno in dobrodošlo pomagalo pri premagovanju slovenske politične zmede dvajsetih let. Pri knjigi mogoče nekoliko moti dolg, zapleten in zato tudi ne preveč poveden naslov. Ne vem natančno, kakšna je v tem primeru razlika med organizacijo in združenjem. Ali ne bi bilo mogoče lepše in bolj enostavno reči: 'Slovenski politični programi v Kraljevini SHS' ali kaj podobnega. Ob velikem avtorjevem trudu in obvladovanju snovi so vendarle vse zgoraj navedene pripombe malenkostne in stvar osebnega okusa. Izdajo programov veselo pozdravljam in avtorju želim čim hitrejšo nadaljevanje v trideseta leta.

Ervin Dolenc

Katarina Kobilica, Andrej Studen: Volja do dela je bogastvo. Mikrozgodovinska študija o ljubljanskem stavbnem podjetniku Matku Curku (1885-1953) in njegovi družini. Založba Nova revija, Ljubljana 1999, 148 strani, ilustr. (Zbirka Korenine)

"Na drugi strani jedilnice je bil prostor za gospode. Obiskovalci so lahko občudovali masivno pisalno mizo s predali, "vrtilni stol" z vzmetmi, pa še navaden stol, zastekljeno omaro s podstavkom in večjo omaro z dvokrilnimi vrati. Plašče so gospodje lahko obesili na obešalnike iz srninih nožic, nato pa so se lahko usedli na obstensko klop v kotu ter si za kadilno mizico nabasali pipo ali prižgali cigaro. Ob